

постмілітарного періоду в його багатоманітності й мультилатеральності в політичному, функціональному й просторовому аспектах забезпечують 115 тематичних статей про вітчизняні й закордонні організації, групи, комітети та найважливіші події. Переконалим мірилом обширу української іншомовних закордонних, а також підпільних, позацензурних, самвидавних, а в часи перебудови — відкритих неформальних вітчизняних пресових видань стали статті про 385 часописів із зазначенням їх назв та місця виходу у світ. Майже кожна позиція довідника супроводжується докладною, старанно скомпонованою бібліографією з підрозділами щодо персоналії: „Публікації“, „Твори“, „Література“, а для деяких діячів руху опору, відомих науковців додатково — „Заяви, протести“, „Листи, звернення“, „Статті, рецензії, дослідження“, „Упорядник“, „Переклади“, „Інтерв'ю“ тощо. При цьому для укладання бібліографії використано публікації з 121 українсько- та російськомовного друкованого часопису, а також 36 іншомовних.

Книжка ілюстрована високоякісними світлинами. Кожна іменна стаття супроводжується персональною фотографією. Крім того, видання містить чотири 16-сторінкові вкладки з унікальними групами та жанровими документальними світлинами, переліком відтворених на них осіб та подій, місця й дати фіксації зображення. Наочно ілюструють титанічну працю „Смолоскипа“ та інших діяспорних видавництв 119 світлин обкладинок українських та іншомовних видань документів руху опору, заборонених цензурою самвидавних творів та книжок переслідуваних спецслужбами авторів. Про діапазон реакції чужоземної преси на несанкціоновані події в Україні дають уявлення світлини з добірками десятків публікацій про антирежимний опір та знаковий самвидав, наприклад, праця В. Чорновола „Лихо з розуму“ і дослідження І. Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?“ У книжці опубліковано також взірці неформальної періодики 1988—1991 рр. У ній вміщена фотозбірка найважливіших урочистостей, зустрічей, презентацій, прес-конференцій, семінарів, інших подій, які відбувалися в незалежній Україні на відзначення важливих дат руху опору, вшанування живих та увічнення пам'яті померлих борців за волю України. Закінчують фотогалерею світлини книжок авторства учасників руху та творів про колишніх в'язнів власного сумління. Окрім підписів безпосередньо під світлинами, упорядники книжки додали окремих показчик „Фото на вкладах“.

Доречно вміщено в додатках довідника текст „Загальної декларації прав людини“, проголошеної ООН 10 грудня 1948 р., але яка не втратила актуальності донині через ігнорування або вибіркове, часто позірне, дотримання низки найважливіших її статей. Наприклад, щодо особистої недоторканності, тортур та приниження гідності, рівності перед законом, незалежності і безсторонності суду, безпідставного позбавлення майна, свободи мирних зборів, нефальсифікованих виборів, соціального забезпечення, задовільної винагороди працівника, яка має забезпечити йому та його сім'ї гідне існування і необхідний життєвий рівень.

Важливим додатком є також добірка статей Кримінального Кодексу УРСР, за якими засуджували учасників українського правозахисного та опозиційного руху. Сприяє ліпшому розумінню тексту перелік аббревіатур, який можна використовувати не лише в зазначеному випадку, а й під час ознайомлення з іншими публікаціями, не зрідка начиненими низкою не завжди зрозумілих аббревіатур.

Довершує позитивне враження від видання ошатна обкладинка та зразкова поліграфія на високоякісному крейдяному папері.

Водночас книжка налаштовує на роздуми щодо нинішньої долі України та її народу. Чи про „таку“ державу мріяли її герої в мирному, ненасильницькому підпіллі, у в'язницях, „психушках“ і концтаборах? Задля досягнення мети вони не лише втрачали життєві перспективи, фахову працю, сімейний затишок, свободу, здоров'я, а то й життя. Це був етап беззбройних змагань, але смерті були реальні (Богдан Грицина, Василь Стус, Олекса Тихий, Юрій Литвин, Валерій Марченко, Гелій Снегірьов та ін.). Зважаючи на специфіку видання, в ньому не зазначено, хто з творців новітньої України, її незалежності залишився біля державного керма. Мало віриться, але може нагадає ця книжка сучасним вершителям долі народу, кому завдячують вони своїм карколомним злетом на владний Олімп. Наразі більшість колишніх політв'язнів живе у найскромніших помешканнях, вони ледь зводять кінці до купи за мізерну пенсію, якої часто не вистачає навіть на ліки.

Насамкінець зазначимо, що рецензований довідник не позбавлений окремих огріхів та неточностей, зумовлених передачею за кордон текстів на фотоплівках та мікрописом, не завжди читабельних, що відкриває перспективу третього його видання.

Юрій ЗАЙЦЕВ

Споживча кооперація України: від зародження до сьогодення / [М. В. Аліман, Л. Г. Войнаш, С. Д. Гелей та ін.]; за ред. С. Д. Гелея.— Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2013.— 976 с.; 650 іл.

Тривалий час у нашій науці проблеми теорії, історії та практики кооперації розглядалися фрагментарно, і такому унікальному явищу,

як кооперація, надавалося другорядне значення. Майже повністю заперечувалася будь-яка роль цього господарського і соціокультурного феномена

під час розв'язання економічних і соціальних проблем. У науці спостерігалися загальна недооцінка ролі соціокультурних передумов в історичному розвитку, вузьке розуміння економічної демократії і духовних цінностей, які відкривають можливості для якісних змін на основі еволюційних процесів. Нині дедалі більше усвідомлюємо, що проблеми українського кооперативного руху надзвичайно актуальні, а справжньою кооперативною системою є кооперація другої половини XIX — 30-х рр. XX ст. Яскравим свідченням такого розуміння проблеми є колективна монографія учених кафедри історії і політології Львівської комерційної академії та інших навчальних закладів країни „Споживча кооперація України: від зародження до сьогодення“ за редакцією С. Гелея. В ній автори висвітлили сутність споживчої кооперації, її місце та роль в історичному й економічному процесі, розкрили основні етапи розвитку кооперативного руху та його вплив на господарське і суспільне життя країни. Вчені ґрунтовно дослідили організаційну динаміку, ідейні основи та національно-громадське значення українського кооперативного руху, цілями якого завжди були соціальна справедливість, права людини, економічна незалежність.

У монографії окремо наголошено на внеску кооперації в український національний рух та процес державотворення, простежено розвиток української кооперативної ідеї в контексті загальноєвропейського та світового кооперативного руху, істотно доповнено уявлення про традиції українського кооперативного руху.

Хронологічно праця охоплює період від середини XIX ст., тобто від моменту зародження кооперативної ідеї та створення перших кооперативних організацій і до відродження класичної кооперації в Українській незалежній державі. Вона складається з передмови, вступу, одинадцяти розділів та післямови.

У вступі визначені актуальність теми і стан наукового опрацювання проблеми, поставлена мета та відповідні дослідницькі завдання, методологія і наукова новизна дослідження. У монографії здійснено комплексний історико-економічний аналіз здобутків і прорахунків в діяльності споживчої кооперації протягом другої половини XIX — початку XXI ст.

Перший розділ присвячено історіографічному огляду проблеми. Зокрема, зроблено висновок про те, що різні її аспекти досліджували десятки фахівців-істориків, економістів, соціологів, правників, які зазвичай уникали фактологічних помилок та застарілих теоретичних формулювань. Втім, незважаючи на незаперечні успіхи вчених у вивченні кооперативної проблематики, очевидна гостра потреба узагальнити великий фактичний матеріал та розглянути історію української кооперації з позиції сьогодення.

Другий розділ монографії „Генеза кооперативної думки“ присвячено розгляду питань, пов'язаних із виникненням кооперативної ідеї в країнах Захід-

ної Європи та в Україні. Із дослідження випливає, що кооперативна думка формувалася насамперед під впливом найпопулярніших у XIX ст. соціальних вчень, а ідеологи кооперації розглядали кооперативні організації як добровільні самоврядні об'єднання людей, що прагнули не лише до задоволення власних матеріальних потреб, а й до утвердження високих морально-етичних ідеалів спільнот, до утворення шляхом кооперування населення справді вільного і справедливого суспільства. Стосовно розвитку кооперативної ідеології автори монографії стверджують, що українська кооперація не тільки засвоїла основні засади кооперативної теорії країн Західної Європи, а й відродила традиційні цінності національного способу життя.

У наступних третьому—десятому розділах у строгій хронологічній послідовності розглянуто передумови та специфіку створення перших кооперативних організацій на західно- та східноукраїнських землях; простежено процес формування системи споживчих кооперативів (1890—1914), показано зростання числа кооперативних структур та створення перших кооперативних союзів. Відомо, що цей процес значною мірою залежав від політики центральної та місцевої адміністрації. На західноукраїнських землях, де політична авра була ліберальнішою, кооперація досягла вагоміших результатів. Попри плани денационалізації й асиміляції українців, які вношували окупаційні режими, Польща все ж таки була європейською, парламентською, порівняно демократичною державою. Її кооперативний закон від 29 жовтня 1920 р. дав можливість українцям створювати національні кооперативні спілки та інші об'єднання.

Автори справедливо наголошують на тому, що засадничі ідеї української кооперації переглядали, доповнювали новими положеннями, дотримання яких мало забезпечити адаптацію діяльності кооперативів до умов російської та польської державности, законів Австро-Угорщини та Румунії. Ідеологічна доктрина української кооперації передбачала орієнтацію на власні сили, перетворення кооперативів на незалежні організації, що забезпечували економічні основи самостійного розвитку нації. У зв'язку з цим українська кооперація була економічною основою державотворення в роки Українського національного зриву 1917—1921 років. Автори монографії переконливо доводять, що факт наявності національної економіки у формі „кооперативної республіки“ став важливою зброєю у боротьбі за незалежність.

Аналізуючи велику кількість фактичного матеріалу, автори книжки стверджують, що споживча кооперація за роки радянської влади перетворилася на додаток до державних торговельно-виробничих структур. Державні органи втручалися у її діяльність, нав'язували різні завдання, встановлювали посадові оклади та штатні розписи.

Цінність цього монографічного дослідження полягає не лише в суто пізнавальному аспекті.

Вивчений і узагальнений історичний досвід підказує можливості вирішення сучасних проблем кооперативного будівництва. Йдеться, зокрема, про позитивне налаштування громадськості, довіру до колективних засад розв'язання проблем життєдіяльності, створення специфічних соціальних характеристик інтелігенції, які дали б можливість їй відіграти роль ідеолога й організатора кооперативного життя, подолання економічного опору з боку приватновласницького середовища, інші неприйнятні для кооперації тенденції.

В одинадцятому розділі „У міжнародному кооперативному русі“ автори основну увагу зосередили на участі українських кооператорів у діяльності міжнародних кооперативних структур. Вони наголошують на потребі проведення широких наукових досліджень, які дадуть можливість на якісно вищому рівні формувати інтеграційну політику української кооперативної системи та ефективніше визначати стратегію і тактику розвитку споживчої кооперації в умовах глобалізації.

Реалізацію таких програм досліджень доцільно здійснювати спільно з європейськими кооперативними інституціями із залученням коштів технічної допомоги Євросоюзу.

Без перебільшення зазначимо, що назване видання має також енциклопедичний характер. Воно містить величезний, переважно вперше використаний фактологічний матеріал, оригінальні документи різних часів, біографічні характеристики найвидатніших кооперативних діячів, 650 світлин, 36 рисунків і 165 таблиць, іменний і географічний покажчики.

Загалом написане монографічне дослідження „Споживча кооперація України: від зародження до сьогодення“ відзначається високим науковим рівнем, доброю літературною мовою й містить оригінальне художнє оформлення. Це, без перебільшення, — помітне явище у вітчизняній та світовій історико-економічній науці.

Олег КУПЧИНСЬКИЙ

Проект на два десятиліття

Географічна комісія НТШ від 2000 р. реалізує два видавничі проекти. Це часопис „Історія української географії“ (виходить двічі на рік у Тернополі) та „Постаті українського землезнання“.

„Постаті...“ — це підготовка і друк 20-томної збірки праць визначних українських географів, які зробили вагомий внесок у національну науку, здебільшого маловідомих або й незаслужено забутих. Цей проект здійснюється під орудою д. чл. НТШ, заслуженого професора Львівського національного університету ім. І. Франка Олега Шаблія.

Проект передбачає видання 20-ти книг, кожна з яких присвячена одній особистості. Вже опубліковані томи Опанаса Ващенка (2000), Івана Тесли (2001), Олени Степанів (2002), Валентина Садовського (2003), Антона Синавського (2003), Каленика Геренчука (2004), Мирона Дольницького (2005), Петра Цися (2006), Володимира Кубійовича (2006), Степана Рудницького (2007), Володимира Геріновича (2008), Юрія Полянського (2010), Григорія Величка (2012). До друку готується 14-та книга „Доктор географії Володимир Огоновський“ (2013). 15-та книга буде присвячена історикові та географу Миронові Кордубі (2015).

Йдеться головню про вчених, які працювали переважно у ХХ ст., тобто у період складного становлення та ще складнішого процесу розвитку модерної національної географічної науки. У багатьох випадках „забуття“ деяких із

них пов'язане з їхньою національно свідомою позицією як громадян і науковців — переважно членів НТШ (Г. Величко, С. Рудницький, В. Герінович, В. Кубійович, В. Садовський, А. Синавський тощо). Більшість з названих учених — вихідці із західноукраїнських земель. Та й такі т. зв. східняки, як В. Садовський, В. Геренчук, П. Цись, А. Синавський, О. Ващенко, прямо або опосередковано пов'язані з Галичиною — працювали чи тимчасово жили у Львові. Наприклад, визначний український економіст, соціолог, економіко-географ і політичний діяч Валентин Садовський (1876—1947) — двічі міністр в урядах Центральної Ради, — працював у Львові як емігрант (1922—1926), був співавтором „Атласу України і сумезних країв“ (1937) за ред. В. Кубійовича, підтримував тісні наукові стосунки з ученим. Багато з них були репресовані, в т. ч. розстріляні або померли у тюрмах ГУЛАГу (С. Рудницький, В. Садовський, Г. Величко). Доля в'язнів ГУЛАГу чекала і Ю. Полянського, М. Дольницького, В. Кубійовича та І. Тесли, якби вони вчасно не перемістилися наприкінці війни на Захід. А доля О. Степанів — героїні визвольної боротьби і вченої-географа — відома всім.

Слід наголосити, що особливо працездатний процес підготовки матеріалів до кожної книги: пошуки текстів праць, біографії учених, оцінка їх внеску в українську модерну географію, а також, що головне, підбір наукових, а то й науково-популярних праць, їх редагування (передовсім наукового) та ін.

